

University of Groningen

VVD'66

van Holsteyn, J.; Lucardie, Anthonie; Voerman, Gerrit

Published in:
Openbaar Bestuur

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2004

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):
van Holsteyn, J., Lucardie, A., & Voerman, G. (2004). VVD'66. *Openbaar Bestuur*, 28-31.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

VVD'66

'The Dutch liberal tradition is strong. In fact so strong, that we can afford the luxury of having two liberal parties in the Netherlands: D66 and the VVD. But in Brussels we are both "Liberal and Democratic Reformists". Sometimes it takes Europe, not just to unite people from different countries, but also to unite like-minded people in the same country [...].'

An het woord is de voorzitter van de vvd-Tweede-Kamerfractie, Van Aartsen, bij de opening van het congres van de Europese Liberalen, Democraten en Reformisten (ELD(R)) in november 2003. Hij was niet de enige prominente vvd-er die speculeerde over een fusie tussen zijn eigen partij en d66. In dezelfde tijd pleitte scheidend partijvoorzitter Eenhoorn voor een samengaan van beide partijen en in januari 2004 waren het de liberale staatssecretarissen Rutte en Schultz van Haegen die een balletje hierover opwierpen.

Het is voor het eerst dat deze geluiden vanuit de vvd worden vernomen: lange tijd moesten de liberalen maar weinig van de Democraten hebben en andersom trouwens ook. Wellicht is deze animositeit als het ware genetisch bepaald, want hoewel d66 strikt genomen niet als een afsplitsing van de vvd kan worden beschouwd, stonden er vele liberalen aan haar wieg: onder de 44 oprichters van d66 waren zestien vvd-leden.

Geheel verrassend zijn de fusievoorstellen, hoe weinig concreet deze misschien nog zijn, echter niet. Zij passen in een sluipend ideologisch, programmatisch en organisatorisch toenaderingsproces van beide partijen, dat zo'n tien tot vijftien jaar geleden begon maar dat sinds het toetreden van d66 tot het tweede kabinet-Balkenende in mei 2003 in een stroomversnelling lijkt te zijn geraakt. In dit artikel zal hierop worden ingegaan, evenals op de essentiële vraag of die toenadering en gelijkgezindheid ook voor de kiezers van vvd en d66 gelden.

Liberaal in ideologisch en organisatorisch opzicht

Sinds enkele jaren rekenen vvd en d66 zich tot de liberale familie, verenigd in het streven naar een zo groot mogelijke vrijheid voor het individu op vrijwel elk terrein. De vvd deed dat al vanaf haar oprichting in 1948, zij het aarzelend. In haar beginselprogramma dat toen werd aangenomen, kwam het door de economische crisis van de jaren dertig ernstig belaste begrip 'liberalisme' niet voor. Pas in de aangepaste beginselverklaring van 1966 afficheerde de vvd zich als *liberale partij*. Het 'pragmatische' d66, dat altijd van ideologische

etiketten afkerig is geweest, besloot in 1998, ruim drie decennia na de oprichting, zich *sociaal-liberaal* te noemen.

Daarvóór gaven de Democraten er overigens wel al blijk van zich tot het liberalisme aangetrokken te voelen. In 1986 bijvoorbeeld werd d66 als *observer* bij de Liberale Internationale toegelaten, de wereldorganisatie van liberale partijen waarvan de vvd in 1960 lid was geworden. In 1999 kozen de Democraten voor een volwaardig lidmaatschap. Na de Europese verkiezingen van 1989 sloot d66-europarlementariër Bertens zich bij de fractie van de Europese Liberalen, Democraten en Reformisten (ELD(R)) aan, waartoe de vvd-europarlementariërs van meet af aan (sinds 1979) behoorden. In 1994 trad d66 tot de ELD(R)-partijorganisatie toe; de vvd was hiervan sinds de oprichting in 1976 lid. Bij de Europese verkiezingen van 1999 onderschreef zowel de vvd als d66 het ELD(R)-programma, wat betekent dat hun visies op de verdieping, versterking en uitbreiding van de Europese Unie niet erg van elkaar kunnen verschillen, ondanks recente eurosceptische geluiden van sommige vvd-ers. Bij de verkiezingen voor het Europees Parlement in juni 2004 hebben beide partijen zelfs hun kandidatenlijsten verbonden.

Regeringssamenwerking

De toenadering tussen vvd en d66 op het internationale vlak kreeg in de jaren negentig van de vorige eeuw haar Nederlandse pendant in regeringssamenwerking. Vanaf het moment dat d66 in 1967 zitting nam in de Tweede Kamer, is de politieke positie van de twee partijen ten opzichte van elkaar altijd *oppositieel* geweest: wanneer de een deel uitmaakte van de regering, zat de ander in de oppositie. Pas in 1989, na de vorming van het derde kabinet-Lubbers door CDA en PvdA, zaten vvd en d66 voor het eerst samen in de oppositie. Overigens opperde toen voor het eerst een vooraanstaande vvd-er, de voormalige fractievoorzitter in de Eerste Kamer, Zoutendijk, de gedachte van een fusie. In 1994 volgde de tweede en opmerkelijker primeur, toen beide partijen ervoor kozen gezamenlijk (met de PvdA) te gaan regeren. Deze samenwerking hield stand tot 2002. d66 had altijd voor een kabinet

zonder christen-democraten maar met sociaal-democraten en liberalen gepleit. Met de paarse coalitie ging deze hartenwens in vervulling. Tegenover deelname zonder de pvda in een centrum-rechts kabinet stonden de Democraten altijd huiverig, vaak ronduit afwijzend. In het verleden is dit slechts één keer voorgekomen en toen betrof het een noodsituatie: bij de snelle breuk tussen cda en pvda in het tweede kabinet-Van Agt in 1982 vormden de Democraten met de christen-democraten een rompkabinet dat nieuwe Tweede-Kamer-verkiezingen moest voorbereiden. In mei 2003 kozen de Democraten echter vanuit een heel andere positie en geheel vrij voor een centrumrechtse coalitie. Op een ingelast congres stemden bijna alle 1.700 aanwezige partijleden (ruim 13% van het totale aantal leden) in met deelname aan het tweede kabinet-Balkenende. Daarmee kwam een einde aan de strategische oriëntatie van d66 op de pvda.

Programmatistische convergentie

Mede door de regeringssamenwerking zijn de vvd en d66 elkaar ook programmatisch genaderd, in de eerste plaats op staatkundig terrein. De vvd had altijd weinig op met de kroonjuwelen van d66, zoals de gekozen burgemeester en het referendum, maar heeft beide tijdens de kabinetsformaties van 2002 en 2003 schoorvoetend geaccepteerd. Vervolgens droeg in het bijzonder fractievoorzitter Van Aartsen ze enthousiast uit. Als de benoemde burgemeester dan toch plaatsmaakt voor een gekozen functionaris, dan maar meteen in een soort presidentiële variant waarin hij met een eigen programma de verkiezingen ingaat en vervolgens zelf zijn wethouders kan uitzoeken. Het referendum heeft de vvd altijd afgewezen, omdat zij er een aantasting van het beginsel van de vertegenwoordigende democratie in zag: in 1999 had senator Wiegels er zelfs een heuse kabinets-crisis voor over om de invoering ervan tegen te houden. De geest van de vroegere vvd-leider Geertsema, die in 1987 een essay publiceerde onder de titel *Het referendum: bijl aan de wortels van de democratie* was kennelijk nog steeds aanwezig. Na het aantreden van het tweede kabinet-Balkenende in 2003 maakte Van Aartsen echter van de nood een deugd door het referenduminstrument te willen benutten om de Europese grondwet af te wijzen. Overigens zou die Europese grondwet vvd en d66 nog uit elkaar kunnen drijven, althans op korte termijn. Ten slotte vermeldt het huidige regeerakkoord dat er studie wordt gedaan naar de gekozen minister-president, een staatsrechtelijke figuur waartegen de vvd van oudsher principieel gekant is. Maar daar zal d66 wellicht geen halszaak van maken. Op sociaal-economisch gebied zijn er momenteel

tussen vvd en d66 weinig of geen onoverbrugbare verschillen waarneembaar. Beide partijen willen de markteconomie versterken, al zet d66 daarbij meer sociale accenten. Over zaken als drugs, criminaliteitsbestrijding en de multiculturele samenleving koesteren juist de Democraten de meest liberale opvattingen en nemen vvd-ers vaak meer conservatieve standpunten in (minder vrijheid, strenger overheidsoptreden en dergelijke). Een steen des aanstoots zou het milieubeleid kunnen zijn,

De VVD heeft de kroonjuwelen van d66, zoals de gekozen burgemeester en het referendum tijdens de kabinetsformaties schoorvoetend geaccepteerd

waar d66 veel verder wil gaan dan de vvd: energie moet duurder worden, kernenergie is onbespreekbaar en de Waddenzee moet verschoond blijven van gasboringen en van kokkelvisserij. Wat de Waddenzee betreft lijkt d66 bereid de draai te maken, gezien de niet onwelwillende reactie van het Tweede-Kamerlid Van der Ham in april 2004 op het rapport van de Commissie-Meijer: 'Wij willen de discussie op basis van feiten voeren.' Voor de vvd wegen economische belangen vaak zwaarder dan dergelijke milieuoverwegingen. Daarbij kunnen vvd-ers overigens een beroep doen op een argument dat ook d66-ers niet ongevoelig laat: de concurrentiepositie van de Nederlandse economie.

Partijorganisatie

Een obstakel voor een fusie zou de van oudsher verschillende cultuur van beide partijen kunnen zijn, maar ook hier worden de verschillen in hoog tempo geringer. Binnen d66 hebben de leden van het begin af aan veel invloed gehad. Zij konden op partijcongressen over vrijwel alles meebeslissen en zich in referenda over de Kamerkandidaten uitspreken. De vvd daarentegen was getrapt georganiseerd: het partijcongres bestond uit vertegenwoordigers van afdelingen. Hieraan is onlangs een einde gekomen. Alle vvd-leden hebben stemrecht op het congres; zij kunnen bovendien in een ledenraadpleging de lijsttrekkers voor de nationale en Europese verkiezingen aanwijzen.

Kiezersaanhang

Uiteraard zijn er nog altijd programmatische conflictpunten tussen vvd en d66, maar gezien de recente toenadering op meerdere terreinen is het niet verwonderlijk dat er hardop over een fusie wordt gespeculeerd. Daarbij wordt er echter vaak

aan voorbijgegaan of dit electoraal een aantrekkelijke optie is. Is de toenadering op het niveau van de partij en mogelijk van de politieke elite aan 'de basis' terug te vinden, dat wil zeggen op het niveau van het electoraat? Op basis van het Nationaal Kiezersonderzoek van 2003 en 2002 kan een schets van opvattingen van de toenmalige kiezers van vvd en d66 over uiteenlopende politieke vraagstukken worden gegeven. Op sommige punten bestaat overeenstemming, maar over andere kwesties liggen de opvattingen van beide kiezersgroepen behoorlijk ver uiteen.

Over het ethische vraagstuk euthanasie lijken de kiezers van d66 en vvd eensgezind; meer dan 80 procent van hun kiezers van 2003 stemt in met het toestaan van euthanasie op verzoek van de patiënt. Ook over de Europese integratie wijken de standpunten van de twee groepen niet sterk van elkaar af, al is er meer scepsis onder vvd-ers. Zowel onder vvd-ers als d66-ers is ongeveer veertig procent van mening dat deze integratie dient te worden voortgezet, maar van de vvd-ers vindt een vergelijkbaar grote groep dat de Europese integratie al te ver is gegaan. Deze mening wordt slechts door twintig procent van de d66-ers gedeeld. Een derde beleids-

verleden tussen de sociaal-liberalen en de meer behoudende liberalen waarneembaar was, in 2003 nog altijd te bestaan, onder meer bij een politiek zwaarwegend en gevoelig onderwerp als de inkomensverdeling. Een meerderheid van 58 procent van d66-kiezers vindt het wenselijk dat de inkomensverschillen kleiner worden, tegen een minderheid van 27% van vvd-kiezers. Bij beide groepen kiezers prefereert overigens 35 à 40% op dit punt de status quo.

Het heetste politieke hangijzer van de laatste jaren is het minderheden- en integratievraagstuk. Ook hier zijn de verschillen tussen de kiezersaanhanger van vvd en d66 aanzienlijk. Zo was in 2003 – dus nadat het taboe ten aanzien van het vraagstuk door Fortuyn was doorbroken – 72% van de vvd-kiezers van mening dat Nederland asielzoekers die hier al zijn eigenlijk naar hun land van herkomst zou moeten terugsturen; in het d66-electoraat had 34% deze mening. Verder vond ongeveer 80% van de vvd-ers dat min of meer volledige aanpassing van allochtonen en etnische minderheden aan de Nederlandse cultuur wenselijk is; slechts 9% meende dat behoud van alle gewoonten van de eigen cultuur wel zou kunnen. d66-kiezers waren op dit punt sterker verdeeld. Een krappe meerderheid van 53% prefereerde aanpassing, maar daartegenover stond een minderheid van ruim 20% die behoud van de eigen cultuur acceptabel vond. In links-rechtstermen ten slotte positioneert de aanhang van d66 zich wezenlijk anders dan die van de vvd. Kiezers konden zich plaatsen op een schaal van 1 (links) tot en met 10 (rechts). Van de d66-ers plaatste in 2003 een ruime meerderheid (67%) zich aan de linkerkant van de schaal: de meest linkse posities 1, 2 en 3 gaven het best uitdrukking aan de ideologische positie van 14 procent van de d66-ers en 53% plaatste zich op de gematigd linkse posities 4 en 5. Van de resterende d66-ers vond slechts 5% zichzelf uitgesproken rechts (posities 8, 9 en 10). vvd-kiezers daarentegen positioneerden zich in overgrote meerderheid aan de rechterkant van de schaal. Een grote minderheid van 42% koos daarbij voor een uitgesproken rechtse positie en een groep van 43% vond zichzelf gematigd rechts. Slechts 15% meende links te zijn en dan bovenal gematigd links. In termen van links en rechts is er dus een heel aanzienlijk, zo niet onoverkomelijk verschil tussen de aanhangen van de twee partijen.

Deze verschillen belemmeren vanzelfsprekend een eventueel samengaan van vvd en d66. Daarbij komt dat de kiezers van beide partijen niet bijster enthousiast over hun mogelijke fusiepartner zijn, zo blijkt uit de vraag hoeveel sympathie men voor

In termen van links en rechts is er een heel aanzienlijk, zo niet onoverkomelijk verschil tussen de aanhangen van VVD en D66

terrein waarop kiezers van d66 en vvd elkaar moeten kunnen vinden is dat van de staatsrechtelijke vernieuwing, al vertonen d66-ers wat meer enthousiasme. Zo is van de d66-kiezers ruim 80% voor een direct gekozen burgemeester tegen vijftenzestig procent van de vvd-kiezers; is van d66-ers bijna zestig en van vvd-ers bijna 50% voor een direct door het volk gekozen minister-president; is ruim 85% procent van de d66-ers voorstander van een referendum tegen bijna zeventig procent van de vvd-ers; is in beide kiezersgroepen ongeveer de helft voor en de helft tegen de invoering van een districtenstelsel en is ten slotte eveneens in beide gevallen een overgrote meerderheid van boven de 80 (d66) of zelfs 90 procent (vvd) het oneens met de stelling dat Nederland een republiek zou moeten worden. De programmatische toenadering tussen beide partijen op staatkundige vlak lijkt dus steun in hun kiezersaanhanger te hebben.

Op andere gebieden echter lopen de meningen sterk(er) uiteen. Op sociaal-economisch terrein bijvoorbeeld lijkt de forse afstand die daar in het

de andere partij heeft. De sympathie is gemeten op een schaal van 0 (zeer onsympathiek) tot en met 100 (zeer sympathiek), waarbij de score van 50 het breekpunt tussen sympathiek en onsympathiek is. De vvd-kiezers van 2003 gaven hun eigen partij een gemiddelde score van 77 en d66 een score van 48; kiezers van d66 laten het spiegelbeeld zien met een score van 80 voor de eigen partij en een gemiddelde sympathiescore van 48 voor de vvd. In beide gevallen komt de 'andere' partij aan de verkeerde kant van de streep terecht - zij het met een nipte meerderheid.

De twee kiezersgroepen zien ook in termen van kiesgedrag vooralsnog weinig in de andere partij. De in het kader van het Nederland Kiezers Onderzoek gestelde 'stemkansvraag' peilt de mogelijkheid dat men in de toekomst op andere partijen zal stemmen. Gevraagd naar de kansen van een stem op de vvd gaf tweederde van de d66-kiezers een score van 5 of lager op een schaal die liep van 0 (ik zal zeker nooit op deze partij stemmen) tot en met 10 (ik zal zeker ooit op deze partij stemmen). Minder dan 1 procent gaf een score van 9 of 10. Andersom was in 2003 de kans van een stem van vvd-ers op d66 evenmin erg groot. Van deze kiezers gaf 62 procent deze kans een score van 5 of lager (waarvan 15 procent een score 1) en gaf slechts 5 procent via een score van 9 of 10 aan dat die kans zeker aanwezig was. Natuurlijk, een 'vvd'66' is niet hetzelfde als vvd of d66, maar het is zeer de vraag of een dergelijke combinatie serieus kans zou maken bij die kiezers die bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 22 januari 2003 de stem aan een van beide partijen gaven.

Slot

Op het niveau van de politieke partijen en partijtoppen is er zeker convergentie tussen vvd en d66: hun gemeenschappelijke ideologische basis, de samenwerking in Europa, het opzeggen van de strategische voorkeur voor de pvda door de Democraten, de gezamenlijke regeringsdeelname, meer gelijkkluidende staatkundige opvattingen en de democratisering van de vvd-partijorganisatie zijn hiervoor indicatief en illustratief. Alle seinen staan op groen voor een fusie, zou men denken. Toch is dat voorbarig. Een eerste obstakel is de eerder signaleerde programmatische verdeeldheid tussen de electorale aanhang van vvd en d66. De eigen positionering van de kiezers van beide partijen op de links-rechtsschaal, hun opvattingen over een aantal fundamentele politieke kwesties als de inkomensverschillen en de minderhedenproblematiek en de globale indruk die men over de

potentiële fusiepartner heeft, laten aanzienlijke verschillen en weerstanden zien, ondanks de overeenstemming over enkele andere vraagstukken. Het wekt in dit opzicht dan ook geen verbazing dat slechts een vijfde van de kiezers van d66 en de helft van die van de vvd voorstander van een fusie zijn, zo bleek uit een opiniepeiling van januari 2004. Daarnaast zijn de uiteenlopende krachtsverhoudingen tussen de vvd en d66 een groot beletsel voor samengaan, zoals vvd-voorzitter Eenhoorn destijds ook heeft opgemerkt. Zijn partij telde begin 2004 zo'n 44.000 leden, d66 slechts 13.500. Fusie betekent daarmee in feite dat d66 in de vvd opgaat, terwijl deze leden de fusie moeten goedkeuren en dan ook nog eens met een ruime meerderheid. Het is zeer de vraag of zij daartoe (op korte termijn) bereid zijn. Aan de basis van de partijen, op gemeentelijk niveau, wordt opvallend weinig in de vorm van gemeenschappelijke lijsten samengewerkt, hetgeen vaak een belangrijke stap in fusieprocessen is, zoals de ontstaansgeschiedenis van het cda, GroenLinks en de ChristenUnie laat zien. Een derde probleem dat met het eerste samenhangt, is het electoraal perspectief. Een fusie van twee partijen kan trouwe kiezers van beide afstoten en tot verlies leiden, zoals de ChristenUnie recentelijk heeft ervaren. De meest linkse kiezers van d66 zullen wellicht naar GroenLinks of de pvda verhuizen, terwijl een aantal conservatieve vvd-kiezers mogelijk de voorkeur aan lpf of cda geeft. Als beide partijen het vooruitzicht van een leegloop aan kiezers of een enorme verdeeldheid onder de electorale aanhang zouden kennen, zullen de verlokkingen van samenwerking snel verdwenen zijn.

Een doorslaggevende reden voor fusie zou kunnen liggen in een nieuw kiesstelsel op basis van districten, dat kleine partijen - waartoe d66 inmiddels gerekend moet worden - van de electorale kaart zou vegen, althans als tevens het idee van evenredigheid zou worden losgelaten. Juist de Democraten hebben altijd een districtenstelsel bepleit en zouden dan als prijs hiervoor moeten betalen op te gaan in de veel grotere vvd'66. Hoewel vvd-fractie-voorzitter Van Aartsen hiervan een fervente voorstander is, lijkt de kans klein dat zo'n stelsel wordt ingevoerd. Daarmee - maar bepaald niet alleen om die reden, zoals we hebben laten zien - lijkt een samengaan van vvd en d66 voor de komende tijd van de baan.